

ΤΟ ΑΝΟΙΓΜΑ ΤΩΝ ΑΓΟΡΩΝ ΤΙΣ ΚΥΡΙΑΚΕΣ: ΕΝΑ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΑΘΜΙΣΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ¹

Ιωάννης Ελ. Κοϊμτζόγλου, Δ.Ν. Δικηγόρος, Μέλος του ΔΣ της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ)/ Εμμανουέλα Κολοβέτσιου - Μπαλιάφα, Δικηγόρος

1. Εισαγωγή

Οι περιορισμοί στη λειτουργία των καταστημάτων τις Κυριακές βρίσκουν έρεισμα στη θρησκεία. Στην Καινή και την Παλαιά Διαθήκη η ημέρα κατά την οποία ο Θεός «ξεκουράστηκε» μετά τη δημιουργία του κόσμου είναι το Σάββατο. Η Κυριακή ως ιερή ημέρα φαίνεται να καθιερώθηκε το 321 μ.Χ. από τον πρώτο Χριστιανό Ρωμαίο αυτοκράτορα, Μέγα Κωνσταντίνο. Η ελληνική ονομασία της πρώτης ημέρας της εβδομάδας μαρτυρά και τον προορισμό της, ημέρα του Κυρίου, Κυριακή.

Η περίοδος κατά την οποία η προσδοκώμενη επιρροή της θρησκείας σταδιακά θα μειωνόταν, έχει περάσει ανεπιστρεπτή². Κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, η θρησκεία έχει επανακαθιδρύσει τον εαυτό της ως φαινόμενο υπολογίσιμο στην παγκοσμιοποιημένη Δύση³. Η επιρροή της θρησκείας έχει αυξηθεί σε θέματα που προηγουμένως ήταν ανύπαρκτη. Μεγάλη ευθύνη στην αλλαγή αυτή έχει η μετανάστευση ανθρώπων διαφορετικών θρησκειών στον μέχρι τον Β'Π.Π. Ιουδαίο-χριστιανικό πληθυσμό. Και το ερώτημα που δημιουργείται είναι εάν αυτή η πολυπολιτισμική ποικιλότητα μπορεί να συγκεραστεί με το φιλελεύθερο-δημοκρατικό νομικό σύστημα;

Τις τελευταίες δεκαετίες, στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική επικρατεί διχογνωμία για την άρση των περιορισμών στη λειτουργία των καταστημάτων τις Κυριακές. Αργά αλλά σταθερά από τη δεκαετία του 1980 παρατηρούμε πως συντελείται μία

---

¹ Το κείμενο αποτελεί αναπτυγμένη και εμπλουτισμένη εκδοχή της προφορικής ανακοίνωσης, του πρώτου εκ των ως άνω αναφερομένων συγγραφέων, στο 4^ο Ετήσιο Επιστημονικό Συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων, που έλαβε χώρα στη Ρόδο στις 12-13 Μαΐου 2017. Η βιβλιογραφική άρδευση καθώς και η γραπτή ανάπτυξη αποδίδονται στη νέα, ως άνω αναφερόμενη, συνάδελφο, την οποία ο προαναφερόμενος θερμά ευχαριστεί.

² Katayoun Alidadi, Religion, equality and employment in Europe, the case for reasonable accommodation, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2017, σελ. 1

³ Το ίδιο, σελ. 1

φιλελευθεροποίηση της λειτουργίας των καταστημάτων τις Κυριακές. Για να εξακριβώσουμε τις αλλαγές θα παρατηρήσουμε την εξελικτική πορεία της νομοθεσίας και της νομολογίας επί του θέματος στην Ευρώπη και την Ελλάδα.

2. Ευρωπαϊκή νομοθεσία

1. Το άρθρο 36 της ΣΕΕ ορίζει ότι «Οι διατάξεις των άρθρων 34 και 35 δεν αντιτίθενται στις απαγορεύσεις ή στους περιορισμούς εισαγωγών, εξαγωγών ή διαμετακομίσεων που δικαιολογούνται από λόγους δημοσίας ηθικής, δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας, προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων και των ζώων ή προφυλάξεως των φυτών, προστασίας των εθνικών θησαυρών που έχουν καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχαιολογική αξία, ή προστασίας της βιομηχανικής και εμπορικής ιδιοκτησίας. Οι απαγορεύσεις ή οι περιορισμοί αυτοί δεν δύνανται πάντως να αποτελούν ούτε μέσο αυθαίρετων διακρίσεων ούτε συγκεκριμένο περιορισμό στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών.»
2. Όπως διαπιστώνουμε, η ευρωπαϊκή νομοθεσία δεν απαγορεύει τους περιορισμούς του εμπορίου την Κυριακή. Η Οδηγία 2003/88/ΕΕ, αντικατοπτρίζοντας βασικά στάνταρτ της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των συμβάσεων της ΔΟΕ, θέτει ως επιτρεπόμενο όριο εργασίας των πολιτών στα κράτη μέλη τις 48 ώρες, καθορίζει τις αργίες και τις νυχτερινές βάρδιες, χωρίς να απαγορεύει την κυριακάτικη εργασία, ωστόσο στο άρθρο 5 επιβάλλει μία ημέρα της εβδομάδας για ξεκούραση χωρίς παρεμβολή αλλά επιτρέπει παρέκκλιση για λόγους τεχνικούς, οργανωτικούς ή εργασιακούς.
3. Το 1986 η Margaret Thatcher, ήταν η πρώτη που προσπάθησε να άρει με τον Shops Bill τους περιορισμούς στο εμπόριο την Κυριακή, εντούτοις απέτυχε η ψήφιση του στο κοινοβούλιο.
4. Το ΔΕΕ στην υπόθεση C-145/88 που είχε ως αντικείμενο αίτηση του Cwmbran Magistrates' Court του Ηνωμένου Βασιλείου προς το Δικαστήριο της ΕΚ, βάσει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, με την οποία ζητήθηκε, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμούσε ενώπιον του παραπέμποντος δικαστηρίου μεταξύ Torfaen Borough Council και B & Q plc, το 1989 αποφάνθηκε πως η απαγόρευση του άρθρου 36 της Συνθήκης δεν εφαρμόζεται στις εθνικές νομοθεσίες που απαγορεύουν τη λειτουργία

των καταστημάτων τις Κυριακές⁴ και το κάθε κράτος μέλος είχε την ευχέρεια να διατηρεί τη δική του νομοθεσία για το θέμα τηρώντας πάντα την αρχή της αναλογικότητας και λαμβάνοντας υπόψη διάφορους κοινωνικοπολιτιστικούς λόγους⁵. Στο ίδιο συμπέρασμα έφτασε και στις αποφάσεις C-169/91 *Stoke-on-trent City Council v. B&Q plc* και C-268/91 *Criminal proceedings against Keck and Mithouard*. Το ΔΕΕ μ' αυτόν τον τρόπο απέκλεισε την εφαρμογή των συνθηκών στις νομοθεσίες που απαγορεύουν τη λειτουργία των καταστημάτων την Κυριακή και δέχθηκε κακή κριτική για την αποτυχία του να εφαρμόσει τη συνθήκη στις εθνικές νομοθεσίες⁶.

5. Το 1994 το Η.Β., με τον *Sunday Trading Bill*⁷, επέτρεψε στα μικρά καταστήματα να ανοίγουν χωρίς περιορισμό την Κυριακή και στα μεγάλα έδωσε το ίδιο δικαίωμα διατηρώντας κάποιους χρονικούς περιορισμούς. Στην νομοθετική αυτή εξέλιξη αντέδρασαν ομάδες πολιτών, όπως οι *Lord's Day Observance Society* και *Keep Sunday Special* και το Εργατικό Κέντρο *USDAW*.
6. Από τη δεκαετία του 2000 όλο και περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη επέτρεψαν τη λειτουργία των καταστημάτων τις Κυριακές και σήμερα οι Βουλγαρία, Τσεχία, Δανία, Εσθονία, Φινλανδία, Ιρλανδία, Ουγγαρία, Ιταλία, Λετονία, Λιθουανία, Ολλανδία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρουμανία, Σλοβακία, Σλοβενία, Σουηδία και Η.Β. έχουν δώσει το πράσινο φως στις επιχειρήσεις για λειτουργία για τουλάχιστον κάποιο μέρος της Κυριακής. Το Βέλγιο, η Γαλλία, η Ισπανία και η Ελλάδα επιτρέπουν τη λειτουργία των καταστημάτων σε τουριστικές πόλεις και πρωτεύουσες. Χώρες, όπως η Γερμανία με παράδοση σε νομοθεσίες που απαγορεύουν τη λειτουργία των καταστημάτων την Κυριακή, επιτρέπουν τη λειτουργία μόνο 8 Κυριακές το χρόνο.

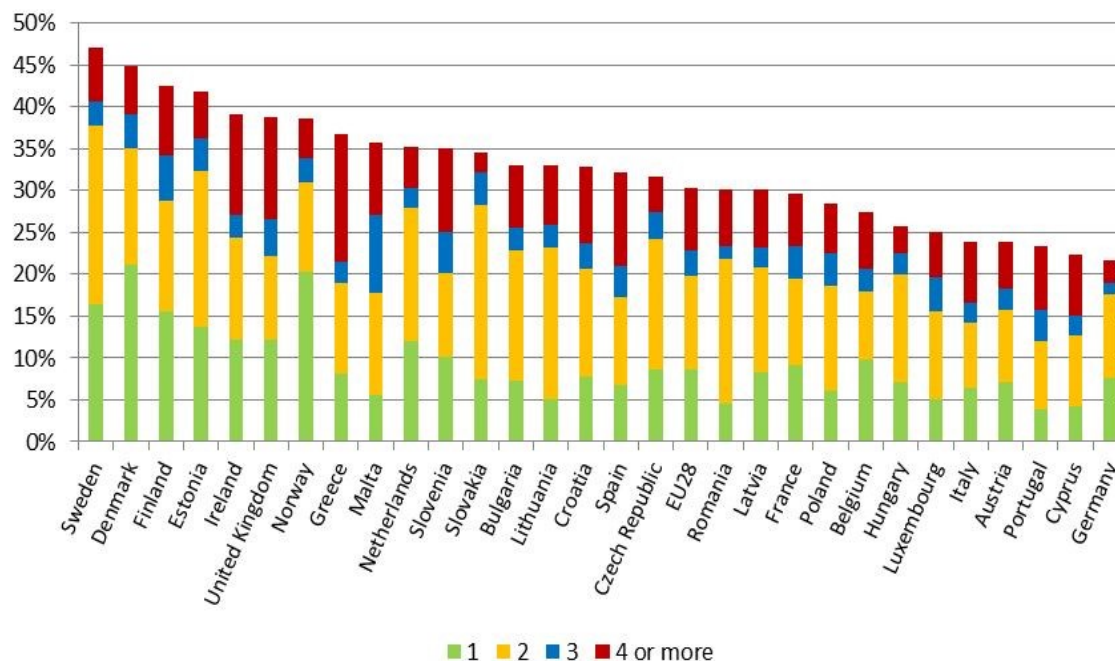
⁴ «Πρέπει, καταρχάς, να επισημανθεί ότι οι εθνικές διατάξεις που απαγορεύουν τη λειτουργία των καταστημάτων λιανικής πώλησεως την Κυριακή ισχύουν χωρίς διάκριση για τα εισαγόμενα και τα εγχώρια προϊόντα. Επομένως, καταρχήν, η εμπορία των εισαγομένων από άλλα κράτη μέλη προϊόντων δεν καθίσταται δυσχερέστερη σε σχέση με την εμπορία των εγχωρίων προϊόντων», «το άρθρο 30 της Συνθήκης έχει την έννοια ότι η θεσπιζόμενη με αυτό απαγόρευση δεν αφορά εθνικές διατάξεις οι οποίες απαγορεύουν σε καταστήματα λιανικής πώλησεως να λειτουργούν την Κυριακή, εφόσον τα περιοριστικά αποτελέσματα που ενδέχεται να συνεπάγονται οι εν λόγω διατάξεις για το κοινοτικό εμπόριο δεν υπερακοντίζουν τα αποτελέσματα που προσιδιάζουν σε ρυθμίσεις τέτοιου είδους.»

⁵ «Οι εν λόγω ρυθμίσεις εκφράζουν πράγματι ορισμένες πολιτικές και οικονομικές επιλογές, καθόσον αποσκοπούν στην εξασφάλιση μιας κατανομής των ωρών εργασίας και αναπαύσεως προσαρμοσμένης στις εθνικές ή τοπικές κοινωνικές και πολιτιστικές ιδιομορφίες, η εκτίμηση των οποίων, στην παρούσα φάση εξέλιξεως του κοινοτικού δικαίου, εναπόκειται στα κράτη μέλη. Εξάλλου, το αντικείμενο τέτοιου είδους ρυθμίσεων δεν είναι να κατευθύνουν το εμπόριο μεταξύ αυτών των κρατών.»

⁶ Gerard Conway, *EU Law*, Routledge, 2015, σελ.383

⁷ Darren T. Binder, *The Sunday Trading Ban in the United Kingdom: A Thorn in the European Community's Side*, 16 *B.C. Int'l & Comp. L. Rev.* 115 (1993), σελ.3

Share of employees working on Sundays, by number of times per month, EU28 and Norway, 2015

Source: Eurofound's sixth European Working Conditions Survey 2015

3. Ελληνική νομοθεσία

7. Είναι πλέον γεγονός η επιτρεπόμενη λειτουργία των καταστημάτων τις Κυριακές, ύστερα από την ψήφιση του σχετικού πολυνομοσχεδίου, που επικυρώνει τη συμφωνία με τους θεσμούς.
8. Στις 19.05.2017 δημοσιεύτηκε στο Εθνικό Τυπογραφείο το πολυνομοσχέδιο με αριθμό Ν.4472/2017 (ΦΕΚ Α' 74) «Συνταξιοδοτικές διατάξεις Δημοσίου και τροποποίηση διατάξεων του ν. 4387/2016, μέτρα εφαρμογής των δημοσιονομικών στόχων και μεταρρυθμίσεων, μέτρα κοινωνικής στήριξης και εργασιακές ρυθμίσεις, Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2018-2021 και λοιπές διατάξεις». Μεταξύ των περιλαμβανομένων σε αυτό διατάξεων, ανήκει η διάταξη του άρθρου 49 που τροποποιεί τον Ν.4177/2013, και ορίζει συγκεκριμένες περιοχές με αυξημένη εμπορική και τουριστική δραστηριότητα, στις οποίες επιτρέπεται η λειτουργία των εμπορικών καταστημάτων όλες τις Κυριακές - εκτός από μία Κυριακή του Αυγούστου - την περίοδο από τον Μάιο μέχρι τον Οκτώβριο, διότι στη διάρκειά της πραγματοποιείται ο κύριος όγκος τουριστικής κίνησης. Ειδικότερα, το

κυριακάτικο άνοιγμα των καταστημάτων κατά την παραπάνω περίοδο αφορά τις εξής περιοχές: Το Δήμο Αθηναίων, και περιοχές του Δήμου Πειραιά, την Περιφερειακή Ενότητα Νοτίου Τομέα Αθηνών, το ιστορικό κέντρο Θεσσαλονίκης και την περιοχή γύρω από τον Διεθνή Αερολιμένα Αθηνών. Για την υπόλοιπη Ελλάδα, σύμφωνα με το σχέδιο νόμου, θα ισχύει η υφιστάμενη δυνατότητα ρύθμισης μέσω των αποφάσεων των Αντιπεριφερειάρχων.

9. Επιπροσθέτως, με την παράγραφο 2 του άρθρου 49 αίρονται οι προηγούμενοι περιορισμοί, που έθετε η παράγραφος 2 του άρθρου 16 του Ν.4177/2013 (εμβαδόν, νομική σχέση με αλυσίδα καταστημάτων, συνεργασίες τύπου «κατάστημα εντός καταστήματος», εμπορικά κέντρα, εκπτώτικα καταστήματα ή εκπτώτικα χωριά) σχετικά με τα εμπορικά καταστήματα των οποίων η λειτουργία επιτρέπεται Κυριακές έπειτα από απόφαση του αρμόδιου Αντιπεριφερειάρχη. Περαιτέρω, σύμφωνα με τη μεταβατική διάταξη του άρθρου 50, εξασφαλίζεται η διατήρηση ισχύος των αποφάσεων Αντιπεριφερειάρχων που ήδη έχουν εκδοθεί και αφορούν τη λειτουργία των καταστημάτων τις Κυριακές ώστε να αποφευχθεί η διατάραξη της υφιστάμενης κατάστασης και η δημιουργία ανασφάλειας τόσο των επιχειρήσεων όσο και των αρχών της τοπικής αυτοδιοίκησης.

4.Προηγούμενο καθεστώς

10. Η ψήφιση του ανωτέρω νομοσχεδίου, όσον αφορά το ζήτημα λειτουργίας των καταστημάτων τις Κυριακές, έδωσε τέλος στην αβεβαιότητα που παρείχε το προηγούμενο καθεστώς. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 16 του Νόμου 4177/2013 σε συνδυασμό με τις τροποποιητικές διατάξεις του Νόμου 4254/2014, παρέχει τη δυνατότητα στον Υπουργό Ανάπτυξης με απόφασή του ύστερα από διαβούλευση με τοπικούς και συλλογικούς φορείς, να επιτρέψει τη λειτουργία των εμπορικών καταστημάτων όλες τις Κυριακές του χρόνου σε τρεις τουριστικές περιοχές, για ένα δοκιμαστικό έτος.
11. Σύμφωνα με τους ανωτέρω Νόμους, ο Υφυπουργός Ανάπτυξης εξέδωσε την υπ' αριθμ. Κ1-1119/07.07.2014 απόφαση με την οποία επιτρεπόταν η προαιρετική λειτουργία των καταστημάτων όλες τις Κυριακές του έτους στις ακόλουθες περιοχές: α) στην Περιφέρεια Αττικής, το ιστορικό κέντρο Αθηνών και τον Δήμο Ραφήνας - Πικερμίου, β) στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, το ιστορικό κέντρο Θεσσαλονίκης και τη

Χαλκιδική και γ) στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, τα νησιά Ρόδος, Κως, Σύρος, Μύκονος και Σαντορίνη.

5. Ανάλυση Απόφασης 100/2017

12. Κατά της ανωτέρω υπουργικής απόφασης ασκήθηκε αίτηση ακύρωσης η οποία εισήχθη στο Συμβούλιο της Επικρατείας, από την Εθνική Συνομοσπονδία Ελληνικού Εμπορίου, τη Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών - Βιοτεχνών - Εμπόρων Ελλάδος, την Ομοσπονδία Ιδιωτικών Υπαλλήλων Ελλάδος, τον Εμπορικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης και 20 ιδιοκτήτες καταστημάτων και εμπόρους, ζητώντας να ακυρωθεί ως αντισυνταγματική και παράνομη η επίμαχη υπουργική απόφαση. Πρέπει βέβαια να αναφερθεί, ότι η αίτηση αναστολής της εν λόγω απόφασης απορρίφθηκε με την υπ' αριθμ. 307/2014 του Τμήματος Αναστολών.
13. Παρέμβαση υπέρ του κύρους της απόφασης του Υφυπουργού άσκησε, ο Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, η Επιτροπή Ανταγωνισμού, ο Σύνδεσμος Επιχειρήσεων Λιανικής Πώλησης και ο Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών.
14. Η απόφαση 100/2017 του Συμβουλίου της Επικρατείας, διαπιστώνει ότι η προσβληθείσα υπουργική απόφαση και το νομοθετικό καθεστώς στο οποίο αυτή στηρίζεται βρίσκεται σε αντίθεση με τις διατάξεις των άρθρων 2, 4, 5, 21, 22, 25 και 106 του Συντάγματος, οι οποίες προστατεύουν τα δικαιώματα των εργαζομένων και των πολιτών σε σχέση με την αργία της Κυριακής, ως ελεύθερου χρόνου, ως τακτικού διαλείμματος της εβδομαδιαίας εργασίας και ως χρόνου οργάνωσης της κοινωνικής και οικογενειακής ζωής του.
15. Το ΣτΕ θεμελιώνει το δικαίωμα του ελεύθερου χρόνου τις Κυριακές σε οκτώ βάσεις. Αρχικά αναφέρει ότι το Σύνταγμα αναγνωρίζει στο άρθρο 2 τον άνθρωπο ως υπέρτατη αξία, χάριν της οποίας υφίσταται και οργανώνεται η έννομη τάξη και αυτή η αρχή λειτουργεί ως θεμέλιο, κατοχυρώνοντας το δικαίωμα των εργαζομένων σε καταστήματα (και γενικώς) στον ελεύθερο χρόνο, το Σαββατοκύριακο και την απόλαυση του, ατομικά και από κοινού με την οικογένεια του ως «τακτικό» διάλειμμα της εβδομαδιαίας εργασίας. Στη συνέχεια τονίζει ότι η έννομη τάξη θεσπίζει για όλους τα επιμέρους ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα για την διασφάλιση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και την απόλαυση των εννόμων αγαθών που αντιστοιχούν στο περιεχόμενο αυτών των δικαιωμάτων. Έτσι το δικαίωμα του ελεύθερου χρόνου της Κυριακής συνδέεται με την αρχή της ισότητας

και το άρθρο 5 παρ. 1 Συντ. . Επιπροσθέτως, θεμελιώνει το δικαίωμα του ελεύθερου χρόνου στο δικαίωμα της εργασίας του αρ. 22 παρ.1 Συντ., καθώς το Κράτος έχει υποχρέωση να προστατεύει την εργασία και τις ομαλές συνθήκες ενάσκησής της. Συνδέει ακόμα, το δικαίωμα του ελεύθερου χρόνου με το δικαίωμα στην υγεία και στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, στα οποία αναφέρονται αντιστοίχως τα άρθρα 5 παρ. 1 Συντ. και 21 παρ. 1 Συντ., διότι αναφέρει ότι η τακτική αργία προσφέρει στον εργαζόμενο φυσική και ψυχική ανάταση. Στην συνέχεια η απόφαση τονίζει ότι το δικαίωμα προσφέρει και τη δυνατότητα οργάνωσης της κοινωνικής και οικογενειακής ζωής, του ανθρώπου, τα οποία προστατεύονται από το Σύνταγμα. Επιπλέον, η απόφαση του ΣτΕ στηρίζεται στο άρθρο 25 παρ. 1 Συντ. αναφέροντας ότι η προστασία της Κυριακής ως αργίας εντάσσεται στην υποχρέωση του Κράτους περί προστασίας των κοινωνικών και ατομικών δικαιωμάτων. Τέλος, η τελευταία διάταξη στην οποία το ΣτΕ θεμελιώνει την κρίση του είναι αυτή του άρθρου 106 παρ. 2 Συντ. και στις σταθμίσεις που ενσωματώνει, αναφέροντας ότι η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ανθρώπινης ελευθερίας.

16. Επιπλέον, το ΣτΕ δέχτηκε την αίτηση ακύρωσης διότι έκρινε ότι η εξουσιοδότηση που παρέχεται με την διάταξη της παρ. 5 του άρθρου 16 του Ν. 4177/2013, όπως αυτή προστέθηκε με την διάταξη της υποπερ. 1α της υποπαραγρ. ΣΤ5 της παραγρ. ΣΤ του άρθρου πρώτου του ν. 4254/2014 είναι αόριστη και αντίκειται στο άρθρο 43 παρ. 2 Συντάγματος, εφόσον δεν προσδιορίζονται ειδικώς και συγκεκριμένως οι τρεις τουριστικές περιοχές που αναφέρονται στην ακυρωθείσα υπουργική απόφαση και δεν υφίσταται πλήρης τεκμηρίωση κατά την νομοθέτηση των εξαιρέσεων αυτών, προκειμένου να είναι δυνατός ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας τους. Είναι σαφές ότι η απόφαση του ΣτΕ δεν επέλυσε ουσιαστικά το θέμα καθώς κατήγγησε την Υπουργική Απόφαση που απελευθέρωνε τελείως τις Κυριακές αλλά δεν άσκησε παρεμπόδιον έλεγχο στην ειδική εξουσιοδοτική διάταξη που επιτρέπει στον Υπουργό να δημοσιεύει τέτοιες αποφάσεις. Κατ' επέκταση, αν η νομοθετική εξουσιοδότηση καταστεί σαφής και επαρκής, προσδιορίζοντας επακριβώς τις τρεις τουριστικές περιοχές, είναι δυνατή η επανέναρξη του δοκιμαστικού προγράμματος λειτουργίας των εμπορικών καταστημάτων τις Κυριακές. Βέβαια δεν είναι πλέον απαραίτητη η ενέργεια αυτή, διότι, η λειτουργία των καταστημάτων τις Κυριακές καθιερώνεται στο νέο νόμο Ν.4472/2017 και κατά συνέπεια δεν εξαρτάται από την έκδοση σχετικής Υπουργικής Απόφασης.

17. Είναι λοιπόν εμφανές ότι η κρίση του Συμβουλίου Επικρατείας που αποτυπώνεται στην απόφαση 100/2017, είναι αντίθετη με την αιτιολογική έκθεση του ανωτέρω νομοσχεδίου σχετικά με το άρθρο 49 που καθιερώνει την λειτουργία των καταστημάτων τις Κυριακές. Η εν λόγω διάταξη αποβλέπει στην ενίσχυση του ανταγωνισμού μέσω της πλήρους διεύρυνσης του αριθμού των εμπορικών επιχειρήσεων που λειτουργούν κατά τις Κυριακές, ώστε να μην εγείρονται ενδεχόμενα ζητήματα άνισης μεταχείρισης φορέων που δραστηριοποιούνται στην ίδια αγορά προϊόντων. Όσον αφορά τον θεσμό της οικογένειας, που προστατεύεται στο άρθρο 21 του Συντ., πρόκειται για ένα κοινωνικό δικαίωμα, που έχει κατά κανόνα «κατευθυντήριο χαρακτήρα». Ως εκ τούτου, το κράτος έχει καθήκον να σχεδιάζει και να εφαρμόζει μία σταθερή κατά το δυνατόν κοινωνική πολιτική, προς ικανοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων, ωστόσο δεν υποχρεούται να ενεργήσει με συγκεκριμένο τρόπο, καθώς υπέχει ηθική και όχι νομική υποχρέωση επιδίωξης τους.
18. Επιπλέον, τα τελευταία έτη θα μπορούσαν κάλλιστα να χαρακτηρισθούν ως χρόνια κυριαρχίας του οικονομικού στοιχείου, όχι μόνο στον δημόσιο διάλογο αλλά και στη νομική επιστήμη και κατ' επέκταση η κρατική μέριμνα, είναι ζωτικής σημασίας για την οικονομική ανάπτυξη καθώς και για το δημόσιο-οικονομικό συμφέρον της χώρας. Η ανάγκη στάθμισης των ανωτέρω συγκρουόμενων αρχών καλύπτεται από το άρθρο 106 του Συντ., από το οποίο συνάγεται και η απαίτηση της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης. Το δημόσιο συμφέρον προς ανάπτυξη του τουρισμού, μπορεί να δικαιολογήσει εξαιρέσεις από την κυριακάτικη αργία, εφόσον αυτές υπηρετούν τον βιώσιμο τουρισμό και δεν υπερβαίνουν τα όρια της αναλογικότητας. Η επίμαχη λοιπόν διάταξη, η οποία εισάγει εξαίρεση από τον κανόνα της Κυριακής είναι σύμφωνη με τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται, καθώς αφενός, αφορά σαφώς προσδιορισμένες περιοχές, των οποίων η οικονομική ζωή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον κλάδο του τουρισμού, αφετέρου προσδιορίζεται με ακρίβεια κατά χρόνο, ώστε να μην αναιρείται ο πυρήνας των προαναφερθέντων συνταγματικών δικαιωμάτων και τέλος η επιτρεπόμενη εργασία τις Κυριακές είναι πρόσφορη για την εξυπηρέτηση του σκοπού της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, διότι συμβάλλει στην αποδοτικότερη αξιοποίηση των επενδύσεων, στη βελτίωση του εύρους επιλογών των καταναλωτών, καθώς και στη μεγέθυνση της τουριστικής δαπάνης. Η εφαρμογή των παραπάνω ρυθμίσεων αναμένεται να επιφέρει θετικές επιδράσεις στις τιμές των αγαθών και υπηρεσιών, αλλά και στην απασχόληση.

19. Συμπερασματικά, η κατάσταση η οποία έχει δημιουργηθεί με την ψήφιση του πολυνομοσχεδίου και την ύπαρξη αντίθετης άποψης θα οδηγήσει στην ανάγκη επίλυσής της από τη δικαστική εξουσία. Είναι βέβαιο, ότι η πλευρά που εναντιώνεται στην επίμαχη ρύθμιση θα στραφεί προς την δικαστική εξουσία προκειμένου να ελεγχθεί η συνταγματικότητα της σχετικής διάταξης του νόμου.

a. Επιχειρήματα υπέρ της λειτουργίας των καταστημάτων την Κυριακή

20. Η λειτουργία των καταστημάτων την Κυριακή έχει το κύριο επιχείρημά της στην ευημερία των καταναλωτών. Οι εκτεταμένες ώρες λειτουργίας παρέχουν περισσότερο χρόνο στα άτομα για να κάνουν τις επιλογές τους⁸, αποφεύγοντας τις ώρες αιχμής και χωρίς να σπαταλούν τον ελεύθερο χρόνο τους περιμένοντας στις ουρές. Ένα δεοντολογικό επιχείρημα βασισμένο στις ατομικές ελευθερίες υποστηρίζει ότι οι ιδιοκτήτες επιχειρήσεων πρέπει να είναι ελεύθεροι να ορίζουν τις ώρες που επιθυμούν και να προσλαμβάνουν όσους εργαζόμενους είναι διαθέσιμοι, ικανοί και πρόθυμοι να εργαστούν κατά τη διάρκεια αυτών των ωρών.

21. Οι δημόσιες αρχές βλάπτουν τους καταναλωτές, επιτρέποντας στα καταστήματα να επιλέγουν τις ώρες λειτουργίας τους σύμφωνα με τις υποθέσεις τους για τη ζήτηση των καταναλωτών. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, η ζήτηση έχει εξελιχθεί σημαντικά προς μεγαλύτερη ευελιξία, λόγω της μεγαλύτερης ποικιλίας των ωρών εργασίας στην οικονομία εν γένει, καθώς και της μεγαλύτερης συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας. Πριν από την ελευθέρωση των ωρών λειτουργίας των καταστημάτων σε μια χώρα όπως η Αυστρία, για παράδειγμα, παρατηρήθηκε αύξηση των διασυνοριακών αγορών προς χώρες με πιο φιλελεύθερες ώρες λειτουργίας⁹.

22. Οι μελέτες για την απελευθέρωση στη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη υποδηλώνουν ότι οι απαγορεύσεις στις αγορές της Κυριακής υποβαθμίζουν την αύξηση της απασχόλησης, βλάπτουν τους υποψήφιους εργαζόμενους με μη παραδοσιακά χρονοδιαγράμματα και μπορεί να μην προστατεύουν τους καταναλωτές από τις αυξήσεις των τιμών. Παρόλο που οι έρευνες επιβεβαίωσαν την υποψία ότι τα μεγάλα καταστήματα επωφελούνται σε μεγαλύτερο βαθμό από την ελευθέρωση των κανονισμών λειτουργίας των καταστημάτων από ό, τι τα μικρότερα, οι κανονισμοί

---

⁸ Cécile Philippe, Institut économique Molinari, 2007

⁹ Cécile Philippe, Institut économique Molinari, 2007

αυτοί χρησιμεύουν μόνο για την προστασία της αναποτελεσματικότητας των τελευταίων, βλάπτοντας τους καταναλωτές.

23. Ένα οικονομικό μοντέλο ελεύθερου ανταγωνισμού στις τιμές και στις ώρες λειτουργίας με ελεύθερη είσοδο έδειξε ότι οι περιορισμοί των ωρών λειτουργίας αυξάνουν την αποτυχία της αγοράς: η είσοδος είναι υπερβολική και οι ώρες λειτουργίας δεν καλύπτονται επαρκώς. Το μοντέλο προβλέπει την επίδραση της ελευθέρωσης των ωρών λειτουργίας: βραχυπρόθεσμα, οι τιμές θα παραμείνουν σταθερές, αλλά θα αυξηθούν μακροπρόθεσμα.
24. Στο άρθρο 5 παρ.1 Σ και ειδικότερα στο δικαίωμα συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας, βρίσκει πλέον έρεισμα, σύμφωνα με τη νομολογία, η οικονομική ελευθερία¹⁰, η οποία αναλύεται σε ελευθερία της επιχειρηματικής δραστηριότητας που ρυθμίζεται και από τις διατάξεις του άρθρου 106 Σ και σε ελευθερία της εργασίας και του επαγγέλματος. Πάντως και οι δύο αναπτύσσονται πάνω στο έδαφος της ελευθερίας των συμβάσεων, που αποτελεί λογικά αναγκαία προϋπόθεση της οικονομικής ελευθερίας γενικά και άρα κατοχυρώνεται και αυτή στο άρθρο 5 παρ.1 Σ. Η ελευθερία των συμβάσεων αναλύεται σε ελευθερία σύναψης ή μη της σύμβασης, ελευθερία επιλογής του αντισυμβαλλομένου και ελευθερία καθορισμού του περιεχομένου της¹¹. Ο νόμος βέβαια μπορεί να περιορίσει την ελευθερία των συμβάσεων, όπως προκύπτει από το ίδιο το άρθρο 5 παρ.1 Σ, κατεξοχήν για να προστατεύσει άλλα δικαιώματα. Ωστόσο, ο νομοθέτης οφείλει και εδώ να σεβαστεί τους «περιορισμούς των περιορισμών» των ατομικών δικαιωμάτων, δηλαδή τον αντικειμενικό και απρόσωπο χαρακτήρα του περιορισμού, την ανάγκη δικαιολόγησης από λόγους γενικού συμφέροντος, την αρχή της αναλογικότητας και τον απαραβίαστο πυρήνα του δικαιώματος.
25. Ένα άλλο δικαίωμα στο οποίο μπορεί να βρει έρεισμα η αποτελεσματικότητα της λειτουργίας των καταστημάτων τις Κυριακές είναι η ελευθερία της επιχειρηματικής δραστηριότητας που προστατεύεται, όπως παραπάνω αναφέρθηκε από ένα συνδυασμό άρθρων, αυτό του άρθρου 5 παρ.1 Σ και του άρθρου 106 παρ.2 Σ. Στα άρθρα αυτά λοιπόν προέχει η θεσμική ή αντικειμενική διάσταση της ελευθερίας της επιχειρηματικής δραστηριότητας και συγκεκριμένα η προστασία του συστήματος της

---

¹⁰ Κώστας Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 189

¹¹ Π. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Β', 1991, σελ. 998

ελεύθερης οικονομίας ή οικονομίας της αγοράς¹². Γενικότερα, όπως προκύπτει και από το άρθρο 106 Σ. η ελευθερία της επιχειρηματικής δραστηριότητας μπορεί να υπαχθεί σε δεσμεύσεις με νόμο¹³. Πρόκειται για το φαινόμενο του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία, ο οποίος ανάγεται στην εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και στην προστασία του γενικού συμφέροντος. Ο αποκλεισμός της λειτουργίας των καταστημάτων την Κυριακή θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως αποτελεί ανεπίτρεπτο περιορισμό του δικαιώματος αυτού καθώς δεν διασφαλίζει κάποιο άλλο ατομικό δικαίωμα που δεν μπορεί με άλλο τρόπο να διασφαλιστεί και δεν επιτελεί λόγους δημοσίου συμφέροντος.

26. Το κυριότερο επιχείρημα εκείνων που τίθενται υπέρ της λειτουργίας των καταστημάτων τις Κυριακές είναι η αύξηση της απασχόλησης. Σε μια χώρα όπως η Ελλάδα που μαστίζεται τα τελευταία χρόνια από το πρόβλημα της ανεργίας, είναι σημαντική η μείωση της που ίσως θα προσφέρει η λειτουργία των καταστημάτων μία επιπλέον ημέρα. Με τον τρόπο αυτό επιτελείται σε κάποιο βαθμό και η γενικής φύσεως υποχρέωση του κράτους για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης για όσους επιθυμούν και μπορούν να εργασθούν¹⁴, που κατοχυρώνεται συνταγματικά στο άρθρο 22παρ.1 και έχει θεμελιώσει ένα κοινωνικό κεκτημένο.
27. Επιπροσθέτως, το σύστημα της πενθήμερης εργασίας που εγκαθιδρύθηκε με το άρθρο 6 της ΣΣΕ στις 26/2/1975 στην Ελλάδα αντιμετωπίζει την Κυριακή, όχι ως αργία, αλλά ως «υποχρεωτική ημέρα ανάπαυσης» (ΣΕ 4068/86). Στο πενθήμερο σύστημα εργασίας, η εργασία κατά την 6^η ημέρα, εφόσον τηρηθούν οι προϋποθέσεις του άρθρου 659 Α.Κ., αμείβεται ως υπερεργασία ή υπερωρία και όχι με τη μορφή αποζημίωσης ή αδικαιολόγητου πλουτισμού (Εφ. Θεσ/νίκης 3246/87, Εφ. Πατρών 1071/97). Ο αμειβόμενος με ημερομίσθιο, όταν εργάζεται την Κυριακή, πάνω από πέντε ώρες, δικαιούται: α) τόσα ωρομίσθια όσες είναι οι ώρες που παρέχει εργασία. Η αμοιβή του αυτή στηρίζεται στο νόμο (όταν πρόκειται για νόμιμη απασχόληση) ή στις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού (όταν πρόκειται για παράνομη απασχόληση). β) προσαύξηση 75%, υπολογιζόμενη στο νόμιμο ωρομίσθιο, για τόσες ώρες όσες απασχολήθηκε. Η αξίωση λήψεως της προσαύξησης στηρίζεται στο νόμο ακόμη κι αν η απασχόληση είναι παράνομη (ν. 435/76). γ) υποχρεωτική ανάπαυση 24ωρών. Σε περίπτωση απασχόλησης για λιγότερες των 5 ωρών, ο ημερομίσθιος

¹² Α. Μανιτάκη, Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων, 1981, σελ. 223

¹³ Κώστας Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 191

¹⁴ Κώστας Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, Σελ. 556

δικαιούται να ζητήσει ισόχρονη ανάπαυση κατ' άλλη ημέρα της ακολουθούσας την Κυριακή εβδομάδας. Ο ημερομίσθιος δεν δικαιούται αμοιβής ούτε κατά την ημέρα υποχρεωτικής αναπληρωματικής αναπαύσεως ούτε για τις λιγότερες ώρες που ζήτησε και έλαβε. Ο αμειβόμενος με μηνιαίο μισθό δικαιούται: α) προσαύξηση 75%, υπολογιζόμενη για τόσες ώρες όσες προσέφερε εργασία. Η αξίωση στηρίζεται στο νόμο, ανεξαρτήτως του επιτρεπτού ή μη της απασχόλησης β) αναπληρωματική ανάπαυση κατ' άλλη ημέρα της αρχομένης κατά την συγκεκριμένη Κυριακή εβδομάδας, εφ' όσον η απασχόληση διήρκεσε πέρα των πέντε ωρών γ) δεν δικαιούται να λάβει και αμοιβή για την εργασία της Κυριακής, διότι λαμβάνοντας την εβδομαδιαία ανάπαυση (αντί της κατ' εξαίρεση εργάσιμης Κυριακής) δεν έχει εργασθεί επί περισσότερες συνολικώς ημέρες κατά τον συγκεκριμένο μήνα, από τις κανονικές εργάσιμες στις οποίες κατά τη νομολογία αντιστοιχεί ο μηνιαίος μισθός. Όταν όμως του στερηθεί η εβδομαδιαία ανάπαυση, τότε δικαιούται την αμοιβή της κατ' εξαίρεση εργάσιμης Κυριακής. Αν τηρηθεί το πλαίσιο αυτό της νομοθεσίας, παρατηρούμε πως ο εργαζόμενος ωφελείται οικονομικά από την εργασία επί μία επιπλέον ημέρα, εφόσον βέβαια αποτελεί επιλογή του.

28. Ένα τελευταίο επιχείρημα υπέρ της λειτουργίας των καταστημάτων την Κυριακή αποτελεί η προστασία της αρχής της ισότητας. Σε όσους προβάλουν ως δικαιολογητικό λόγο της απαγόρευσης της λειτουργίας των καταστημάτων την Κυριακή, την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας του άρθρου 13 Σ, θα μπορούσε κανείς να αντιτείνει πως με τον τρόπο αυτό δεν προστατεύεται το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας αλλά αντιθέτως παραβιάζεται και συγκεκριμένα η ειδικότερη έκφανση του, αυτή της θρησκευτικής ισότητας που βρίσκει έρεισμα στο άρθρο 13παρ.1 εδ.β' Σ. Το κράτος όχι μόνο δεν μπορεί άμεσα να υποχρεώσει κανέναν να ακολουθεί, ή να μην ακολουθεί, ορισμένο θρήσκευμα ή και αθρησκευτικές ή αθεϊστικές πεποιθήσεις, αλλά δεν επιτρέπεται ούτε και να επιδιώξει έμμεσα το ίδιο αποτέλεσμα¹⁵. Τέτοια έμμεση προσβολή υπάρχει όταν ευνοούνται οι οπαδοί ορισμένου θρησκευάματος, ή αντίστροφα οι άθεοι και διευκολύνεται η διάδοση των σχετικών ιδεών και δοξασιών, καθώς και όταν παρεμποδίζεται αντίθετα η διάδοση τους και οι οπαδοί τους υφίστανται παντοειδείς δυσμενείς έννομες συνέπειες¹⁶. Με άλλες λέξεις, το κράτος οφείλει να παραμένει θρησκευτικά

¹⁵ Κώστας Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, Σελ. 272

¹⁶ Κώστας Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, Σελ. 272

ουδέτερο¹⁷. Η Κυριακή αποτελεί ιερή ημέρα για τους Χριστιανούς και όχι για τους πιστούς άλλων θρησκειών, οι οποίοι μπορεί να είναι και αλλοδαποί αλλά απολαμβάνουν του δικαιώματος της θρησκευτικής ισότητας. Με την απαγόρευση της λειτουργίας των καταστημάτων την Κυριακή εκείνοι δεν απολαμβάνουν την θρησκευτική τους ελευθερία. Αντιθέτως, εάν είχαν το δικαίωμα της επιλογής της ημέρας κατά την οποία δεν θα εργάζονταν θα επιτυγχανόταν η προστασία και του δικού τους δικαιώματος στην θρησκευτική ελευθερία και θα διασφαλιζόταν και η εκκοσμίκευση του κράτους¹⁸.

b. Επιχειρήματα υπέρ της ρύθμισης των ωρών λειτουργίας του καταστημάτων την Κυριακή

29. Τα επιχειρήματα υπέρ της ρύθμισης των ωρών λειτουργίας των καταστημάτων προέρχονται συνήθως από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις και τις ομοσπονδίες της βιομηχανίας, καθώς και από τα σοσιαλιστικά και χριστιανοδημοκρατικά κόμματα. Περιλαμβάνουν:
- i. την προστασία των εργαζομένων, ευάλωτων λόγω οικονομικών συνθηκών και έλλειψης ασφάλειας θέσεων εργασίας, από την ανάγκη να εργάζονται και σε μια μέρα που θα πρέπει να είναι αφιερωμένη σε πολιτιστικές ή οικογενειακές δραστηριότητες.
  - ii. προστασία των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες θα αντιμετωπίσουν μεγαλύτερο ανταγωνισμό από τα μεγαλύτερα καταστήματα, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει στο πρόσθετο κόστος διπλασιασμού των μισθών των εργαζομένων τους για εργασία την Κυριακή.
30. Σε ατομικό επίπεδο, η εργασία την Κυριακή παραβιάζει τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 Σ η οποία κατοχυρώνει την προσωπική ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στη ζωή της χώρας. Ως προσωπικότητα νοείται εδώ «το σύνολο των ιδιοτήτων, ικανοτήτων και καταστάσεων, που αφενός μεν προκύπτουν από την υπόσταση του ανθρώπου ως έλλογου και συνειδητού όντος, αφετέρου δε εξατομικεύουν ένα συγκεκριμένο πρόσωπο¹⁹». Πρόκειται για έννοια

---

¹⁷ Α. Μάνεση, Ατομικές ελευθερίες, 1982, σελ 250

¹⁸“Secularism”

¹⁹ Α. Μάνεσης, Ατομικές ελευθερίες, 1982, σελ. 116

ευρύτερη από εκείνη της νομικής προσωπικότητας, της ικανότητας δηλαδή του να είναι κανείς υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων²⁰.

31. Το κυριότερο αντικίνητρο για ένα συνδικαλιστικό όργανο για την αποδοχή της εργασίας την Κυριακή αποτελεί η υπόθεση πως στη σημερινή Ελλάδα με την οικονομική κρίση να μαίνεται και να δυσχεραίνει την εργασιακή ζωή των πολιτών, οι εργοδότες θα εκμεταλλευτούν τη φιλελευθεροποίηση της λειτουργίας των καταστημάτων και δεν θα σεβαστούν την επιλογή των εργαζομένων για εργασία την Κυριακή. Ως αποτέλεσμα, θα παραβιάζεται το άρθρο 22παρ.4 εδ.α' Σ, το οποίο κατοχυρώνει την αρνητική ελευθερία της εργασίας (απαγόρευση αναγκαστικής εργασίας) που αποτελεί την αντίστροφη όψη της θετικής ελευθερίας εργασίας.
32. Επίσης, λόγω και πάλι της οικονομικής κρίσης, σε μία χώρα που η ανεργία έχει αγγίξει δυσθεώρητα επίπεδα και ο έλεγχος της Επιθεώρησης Εργασίας στις επιχειρήσεις αποδεικνύεται πολλές φορές ανεπαρκής, οι εργοδότες δεν θα τηρήσουν την εργατική νομοθεσία για την προστασία και την επιβράβευση του εργαζομένου που αναγκάζεται να εργαστεί μία ημέρα που είναι παραδοσιακά αφιερωμένη στον ελεύθερο χρόνο και την οικογένεια. Αντιθέτως, ο εργαζόμενος κατά παράβαση του άρθρου 5παρ.1 Σ, θα βρεθεί αντιμέτωπος με έλλειψη ανάπαυσης για πολλές εβδομάδες, υπαμειβόμενος, ώστε να αποκτά κέρδος η επιχείρηση και να διατηρείται ανταγωνιστική. Η αξία του ως ανθρώπου θα μηδενιστεί, αναγκασμένος να συνεχίζει την υπό μορφή δουλείας εργασία του, φοβούμενος την απώλεια της. Η γενική αρχή του άρθρου 2παρ.1 Σ και πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας για σεβασμό της αξίας του ανθρώπου καταλύεται.
33. Μία άλλη ελευθερία που καταλύεται με τη λειτουργία των καταστημάτων την Κυριακή είναι εκείνη του άρθρου 13 παρ. 2 Σ, δηλαδή η θρησκευτική ελευθερία και συγκεκριμένα, η ελευθερία της λατρείας. Ο πιστός μιας θρησκείας και κυρίως της χριστιανικής, εργαζόμενος την Κυριακή δεν έχει την ευκαιρία να συμμετέχει στη λειτουργία και συνεπώς θίγεται ο πυρήνας του δικαιώματος του στη θρησκευτική λατρεία. Το ΕΔΔΑ στην απόφαση του *Stedman v. UK*²¹ απέρριψε την προσφυγή αποφαινόμενο πως δεν υπήρχε παραβίαση του δικαιώματος του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ χριστιανού βρετανού υπηκόου, όταν του ζητήθηκε να εργαστεί Κυριακές γιατί είχε το

---

²⁰Κώστας Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, Σελ. 178

²¹ *Stedman v United Kingdom* (1997) 23 EHRR CD 168

δικαίωμα να παραιτηθεί από την εργασία του²². Στην περίπτωση όμως της οικονομικά υστερούσας Ελλάδας σε σχέση με τη Μ.Β, ο εργαζόμενος δεν έχει τα ίδια περιθώρια επιλογής εργασίας. Την ίδια τύχη είχε στο ΕΔΔΑ²³ και η προσφυγή του Ahmad Iftikhar, μουσουλμάνου Βρετανού δασκάλου, ο οποίος ζήτησε αλλαγή των ωρών εργασίας του ώστε να έχει τη δυνατότητα να παρευρίσκεται στη λειτουργία της Παρασκευής στο τοπικό τζαμί²⁴.

34. Εκτός της παραβίασης των ατομικών δικαιωμάτων που αναφέρθηκαν παραπάνω, η λειτουργία των καταστημάτων την Κυριακή επιφέρει και παραβίαση της θεσμικής εγγύησης του άρθρου 21 παρ. 1 Σ, δηλαδή την προστασία της οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας. Το άρθρο θεμελιώνει και ένα κοινωνικό δικαίωμα, αφού υποχρεώνει το κράτος στη λήψη θετικών μέτρων προστασίας της οικογένειας, του γάμου και της μητρότητας όχι μόνο με θεσμικές παρεμβάσεις αλλά και με υλικές παροχές²⁵.
35. Τέλος, ένα άλλο κοινωνικό δικαίωμα που βλάπτεται μέσω της λειτουργίας των καταστημάτων τις Κυριακές είναι εκείνο του άρθρου 21 παρ.3 Σ, το οποίο υποχρεώνει το κράτος να μεριμνά για την υγεία των πολιτών²⁶. Από το άρθρο απορρέει ένα υγειονομικό κεκτημένο, σχετικό πάντως, υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπεται η κατάργηση των θεσμών μέσω των οποίων υλοποιείται η κρατική μέριμνα για την υγεία²⁷. Έτσι στην προστασία του κοινωνικού δικαιώματος στην υγεία μπορούν να βρουν έρεισμα περιορισμοί στην άσκηση άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων²⁸, όπως η οικονομική ελευθερία. Βέβαια, η επιδίωξη του αναθεωρητικού νομοθέτη του 2001 να διασφαλίσει μέσω της αρχής του κοινωνικού κράτους, ένα a priori συνταγματικό περιεχόμενο των κοινωνικών δικαιωμάτων, το οποίο δεν θα εξαντλείται απλώς στην «εγγύηση της ύπαρξης» τους στο επίπεδο της κοινής νομοθεσίας, αλλά θα περιλαμβάνει και ένα ουσιώδες μέρος των ήδη θεσπισμένων παροχών ή υπηρεσιών για την ικανοποίησή τους, ήλθε σε σύγκρουση με την πραγματικότητα των εξαιρετικά δυσμενών οικονομικών συνθηκών υπό τις οποίες

---

²² Lucy Vickers, Religious freedom, religious discrimination and the workplace, Hart Publishing, 2008, σελ 87

²³ Ahmad v United Kingdom (1982) 4 EHRR 126

²⁴ Lucy Vickers, Religious freedom, religious discrimination and the workplace, Hart Publishing, 2008, σελ 87

²⁵ Κώστας Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, Σελ. 540

²⁶ Ως υγεία θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι νοείται εδώ η κατάσταση της πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας

²⁷ Κώστας Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, Σελ 550

²⁸ Το ίδιο, Σελ. 551

βρίσκεται η Ελλάδα μετά το 2010²⁹. Από όλες τις θεμελιώδεις αρχές του Συντάγματος, η αρχή του κοινωνικού κράτους είναι η πιο «υπέρ-δομική», δηλαδή εκείνη που εξαρτάται περισσότερο από ένα προ-νομικό επίπεδο, πολιτικό και κυρίως οικονομικό³⁰. Κατά την περίοδο που διανύουμε σήμερα στην Ελλάδα, η αρχή του κοινωνικού κράτους μπορεί να εγγυηθεί μόνο μία ελάχιστη προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων, η οποία στην ουσία ταυτίζεται με τη διασφάλιση της κοινωνικής διάστασης της αρχής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας³¹. Εντούτοις, κατά τον έλεγχο της τήρησης της συνταγματικής αρχής της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ.1 εδ. δ') μιας νομικής διάταξης και εν προκειμένω του μέτρου της λειτουργίας των καταστημάτων την Κυριακή θα προβεί στα εξής βήματα. Αρχικά, θα εξετάσει τη συνταγματικότητα του σκοπού των νομοθετικών περιορισμών των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ο οποίος θα αποβλέπει στην προστασία άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων ή συλλογικών συνταγματικών συμφερόντων και στην περίπτωση που εξετάζουμε τηρείται αυτός ο σκοπός³². Στο δεύτερο βήμα εξετάζεται η καταλληλότητα των περιορισμών αυτών σε σχέση με το σκοπό στον οποίο αποβλέπουν³³. Στο τρίτο βήμα εξετάζεται η αναγκαιότητα των νομοθετικών παρεμβάσεων στο θεμελιώδες δικαίωμα ενόψει του επιδιωκόμενου σκοπού, συγκρίνονται δηλαδή οι εναλλακτικές λύσεις που είχε ο νομοθέτης, ώστε να διαπιστωθεί εάν αυτός επέλεξε την ηπιότερη δυνατή³⁴. Στο τέταρτο βήμα, εξετάζεται απ' όλες τις πλευρές η επίπτωση των νομοθετικών παρεμβάσεων στο θεμελιώδες δικαίωμα³⁵. Εφόσον, στο ελληνικό συνταγματικό σύστημα τα θεμελιώδη δικαιώματα έχουν προτεραιότητα έναντι των δημοσίων ή συλλογικών συμφερόντων, το δημόσιο συμφέρον της αύξησης του ΑΕΠ και των θέσεων εργασίας δεν δικαιολογεί την παραβίαση του ουσιαστικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

---

²⁹ Ανθόπουλος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, σελ 693

³⁰ Το ίδιο, σελ.694

³¹ Το ίδιο, σελ. 694

³² Το ίδιο, σελ. 701

³³ Το ίδιο, σελ. 701

³⁴ Το ίδιο, σελ. 701

³⁵ Το ίδιο, σελ. 702